

gare forbod mot lekmanssamlingar frå 1706. Såleis kan ein like mykje snakka om plakaten som ei slags liberalisering. Tonen i lovteksten var sameis altså at ein ønska å tillata religiøse forsamlingar utanfor kyrkja, under ei lang rekke føresetnader. Supphellen nyanserer dette biletet korrekt, og viser til at separatistreskriptet frå 1745 var eit viktigare forbodsskrift i så måte. Konventikkelplakaten har likevel vorti ståande som det sentrale lovteksten mot religionsfridom. Den opplagte grunnen er korleis plakaten vart nytta mot Hans Nilsen Hauge. Det var den største utfordringa for plakaten og Supphellen omtaler denne oversiktleg, utan at omfanget blir for stort.

Den teologiske og kyrkjelege utviklinga i Noreg i perioden har ein del til sams med den i Sverige. Ein liknande plakat vart her utstedt i 1726, og Supphellen samanliknar difor kort med svenske forhold. Det kunne godt vori gjort meir. Det hadde vori interessant å sjå ei meir utarbeidd tese for skilnader og likskapar mellom landa, som trass alt hadde ulike teologiske og politiske føresetnader i perioden.

Supphellen skriv stilstikkert og engasjerande. Tidvis glipp det derimot litt. Som avslutting på kapittel fem skriv han at ei "grensdraging" overfor radikal pietisme var naudsynt. Kvifor denne skulle vera naudsynt er vanskeleg å sjå, med mindre ein faktisk meiner det burde vera religiøs einsretting og intoleranse. Kor vidt det er hans eigentlege oppfatning er ikkje heilt opplagt, men utsegna skurrar i alle høve. Det same gjer ei tidleg utsegn om at ingen skulle tvingast til tru under Christian VI. Fritt val til manglande tru eller noko som gjekk ut over ortodoks eller pietistisk lutherdom eksisterte iallfall ikkje, og slike utsegner tek seg mest ut som billig retorikk. Stort sett er *Konventikkelplakatens historie* likevel eit godt fagleg bidrag som burde vera interessant både som pensumlitteratur og for ei større religionshistorisk interessert allmente.

Øystein Lydik Idsø Viken

Nils Uddenberg (utg.), *Linné och mentalsjukdomarna: en kommenterad utgåva av Pehr Osbecks anteckningar om psykiatri under Linnés föreläsningar över temat Systema morborum läsåret 1746–1747* (Stockholm: Atlantis, 2012). 149 s.

Medicinen och botanikern Carl von Linné strävade efter att klassificera sjukdomarna på liknande sätt som han gjorde med naturens tre riken, stenar, växter och djur. Så skulle världens alla sjukdomar indelas i klasser, ordningar, släkten och arter. Lärjungen Pehr Osbecks utomordentligt intressanta föreläsningsanteckningar från Linnés undervisning över sjukdomarnas systematik har nu givits ut med inledning och kommentar av läkaren och författaren Nils Uddenberg. Utgåvan, som är den första av sitt slag, utgörs av de anteckningar som Osbeck förde under läsåret 1746–1747 då han följde Linnés undervisning i psykiatri. Som appendix finns den blivande läkaren Anders Johan Hagströmers anteckningar från Linnés föreläsningar vårterminen 1769 om den fete klassen, mentalsjukdomarna. Tillsammans ger de två föreläsningsserierna en god uppfattning om Linnés kunskaper och förståelse av mentalsjukdomarna och om hur sjukdomsklassifikationen växer fram och förändras. Osbecks föreläsningsanteckningar föregår med mer än tio år den första utgivna framställningen av Linnés sjukdomssystematik, dissertationen *Genera morborum* (1759) med Johannes Schröder som respondent. Anteckningarna är inte endast intressanta för den bild de ger av tidens tänkande om mental ohälsa, utan ger även ingångar till det linneanska systematiska tänkandet, strävandet att indela och ordna allt, att skapa ordning i det kaos som mötte läkarna i deras vardag.

Värdet av denna förtjänstfulla utgåva förhöjs genom den fylliga och klagörande inledningen där Uddenberg sätter in anteckningarna i sitt psykiatrihistoriska sammanhang. Tidens sjukdomssystematik sysselsatte inte bara Linné utan inte minst fransmannen François Bois-

sier de Sauvages i Montpellier som Linné stod i förbindelse med och med vilken han delade samma anda av att söka undanröja sjukdomarnas kaos, för att bringa ordning och klarhet i den psykiatriska diagnostiken. Även om mentalsjukdomarnas inre orsaker diskuterades, så var det snarare sjukdomarnas yttre tecken och släktskap som stod i centrum.

Klasserna utgick från de iakttagbara kliniska kännetecknen. Linné avstod från att utröna sjukdomarnas orsaker, i stället tog hans systematik fasta på deras synbara yttringar. Mentalsjukdomarna, *Morbi mentales*, utgjorde den fjärde klassen som utmärktes av tillstånd där det "felades på förnuftet". Denna klass kunde i sin tur indelas i tre ordningar: *Judiciales* (omdöme), där idéerna inte svarade mot objektet; *Imaginarium* (fantasi), att sinnesintrycken vantolkades; och *Voluntarium* (vilja), varvid viljelivet var snedvridet. Ordningarna delades sedan i släkten, och dessa i sin tur i arter. I den tredje ordningen, *Morbi voluntarium*, ingår till exempel sjukdomssläkten *Gnostalgia*, hemsjuka då man vistas långt borta från födelseorten och längtar hem. Hos alla djur finns en inplantad kärlek för den ort där man föddes, som tranor, storkar, svanar och vildgäss längtar till sina bon. Den kan inte botas av läkare, utan endast mot löften att få återvända hem.

Till inbillningssjukdomarna hörde till exempel släktet *Panphobia*, mörkrädsla eller skogsrädsla, ångesttillstånd förknippat med mörker, vilka även kunde drabba stillasittande plugghästar. Överdrivna studier, sade Linné till sina studenter, kan leda till demens: "Den som förläser sig, flyr sedermera allt sällskap, delecterar sig af att gå för sig själf och phantasera etc." (s. 75) Som Uddenberg uppmärksamt noterar, framstår vissa sjukdomsbeskrivningar som särskilt autentiska, om inte självupplevda, som *Hypochondriasis*, de diffusa besvären från kroppen eller dödsängslan. Även av *Melancholia* hade Linné personliga erfarenheter. Som bot mot melankoli, föreslås det, kunde användas järnhaltiga medikamenter, spirituosa och opi-

umpreparat, musik och nöjsamma sällskap. Även variation kunde lindra dessa smärtsamma tillstånd, "som ses af Lapparna, då de komma ifrån sina skogskojor på fjällen, och få där friare prospect", eller som man säger: omväxlingen förnöjer (s. 85). Melankoli kan orsakas av "venus", av varmt klimat som i söderlandet, utmattning genom resor, eller som hos lärda på grund av ett stillasittande liv. Eller som det står i anteckningarna från 1769: "*Melancholici* är ledsna vid hela världen." (s. 135) Vid samma föreläsning säger han om *anxietas*, ångslan, att ingen är mäktig att beskriva denna ångslan med smärtor i hjärttrakten om man själv aldrig haft värk. Linné kunde det.

David Dunér

Kirsi Vainio-Korhonen, *Ujostelemattomat: Kätilöiden, synnytysten ja arjen historiaa* (Helsinki: WSOY, 2012). 255 s.

I en studie av barnmorskornas utbildning, arbete och ställning i samhället under 1700-talet beskriver Kirsi Vainio-Korhonen på ett förtjänstfullt sätt kvinnligt vardagsliv i Finland. I sina tre senaste böcker har Vainio-Korhonen skrivit om kvinnor under 1700-talet. Tidigare har hon fokuserat på kvinnoarbetets, hantverkarnas och den finländska kvinnoföretagsamhetens historia. I denna bok om barnmorskorna, "de oblyga" (*ujostelemattomat*) fortsätter hon med samma tematik och tar itu med ett kvinnoyrke hon menar redan på 1700-talet kunde uppfattas som en profession.

Vainio-Korhonen undersöker barnmorskornas praktiker under 1700-talet. Hon studerar vem som gjorde vad under förlösningarna. Vilka uppdrag och ingrepp hörde till barnmorskans och vilka till läkarens ansvarsområde? Hon frågar också till exempel i vilken roll barnmorskor uppträdde i rättegångar, som av domstolen inkallade vittnen eller som